

kényszerítik Berzsenyit abba, hogy elgondolkozzék egy szerkesztői narratíva lehetőségén, egyszerre kínálva fel egymástól eltérő értelemképzési stratégiákat verseskötetének olvasói számára. Itt arra is felhívnam a figyelmet, hogy a Kazinczynek tulajdonított kötetrend legendájának (az 1813-as Berzsenyi-kötetről van szó) az elbeszélésben való ismételt megerősítése filológiaiilag sem igazolható, mivel nem ismerjük Kazinczy részletes javaslatát – ha egyáltalán volt ilyen. Vagyis nem jelenthető ki, hogy Berzsenyi elfogadta volna Kazinczynek ezt a nem létező kötetrendjét. Kazinczy ismert javaslata (*dem Tone nach* – amely szerintem alapvetően a szerkesztői funkció lehetőségét jelenti Berzsenyi számára) tulajdonképpen „tónuselméleti” koncepció, amelynek applikációja, vagy pontosabban a kötetből való visszaigazolása (amit Mezei Márta tesz) nem lehet filológiai érv, csupán egyfajta jelentéstulajdonítás. Maga a szigorú alkalmazás szükségképpen a koncepció legkritikusabb helyein sántít – ott, ahol csak sejtésünk lehet arról, mit is érthetett Kazinczy „Alltagspoesie”-n és didaktikusan; valóban *A' Tánczokat*, illetve az *Életphilosophiát*, és a *Levéltöredéket*?! Vagyis egyetlen komoly érvünk sincs, amely a Berzsenyi-féle kompozíció ellen szólna. Ami igazán nehezményezhető, az leginkább az, hogy a *Kötetrend* című alfejezet nem kívánja újraolvasni ezt a gyűjteményt, nem kívánja szembesíteni filológiai ismereteit olvasásának tapasztalatával. E kettő minden bizonnyal elegendő lehetne arra, hogy belássunk bizonyos hagyományozódó félreértéseket (például Helmecki pozitív szerepét), és végre azt a Berzsenyi-kiadást kanonizáljuk (az 1816-osat), amely, minden látszat ellenére, képes volt ellenállni egy kiadó mandátumának. (Csokonai Könyvtár, Debrecen, 1998)

ONDER CSABA

Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája*

1924. április 1-jén a *Nyugat* „Könyvről könyvre” rovatában Babits terjedelmes írásban kommentálta az előző év végén közreadott gyűjteményt, a Dézsi Lajos szerkesztésében megjelent Balassi-kiadást. Ebben a kritikában, Balassi ürügyén, kétféle kiadási formát különített el. A költő által közölt-jóváhagyott változatot, az „eredményt”, a „tisztá, lepárolt arany nedv”-et, azt, ami a „magyar közönség”-nek majd a végleges Balassit (meg Csokonait, meg a többieket) jelentheti. A másik változat, írta, az időrendbe szedett versekkel és töredékekkel, az „apparátust” adhatja csak, „a salakos szesz”-t, „tölcsérral és szűrőpapírral”. E második variációval kapcsolatban főleg a kétségeit fogalmazta meg. A saját versei esetében pedig a leghatározottabb kívánása volt, hogy életművének időarányos részéből az általa gondozott 1937-es gyűjteményben közreadott versek jelenjenek csak meg.

A most készülő Babits kritikai kiadás verseskötetei – természetesen – minden költeményt hoznak majd: a zsengeket, a töredékeket, a változatokat, a kötetbe fel nem vett alkotásokat is. Mégpedig kronologikus sorrendben valamennyit. A könyvek tehát az „apparátust” jelenítik majd meg.

Ahhoz azonban, hogy a hiteles és érvényes kritikai kiadás megjelenhessék, legelőbb értelmezni és pontosítani kell a legelső időkből származó, a Babits által letisz-

tázott, füzetekben összegyűjtött alkotások valóságos időrendjét: meg kell állapítani az 1900 júliusától 1903 áprilisáig készült versek sorrendjét, az ún. *Troubadour-kor* című kéziratos anyagban olvasható alkotások egymásutániségát, a *Versék 1903. jan.–1906. júl.* című kéziratos kötet kronológiáját, meg a Fogarason elkezdett, 1909 őszétől 1916-ig írt művek keletkezéstörténetét. És még valamit tisztázni kell. Azt nevezetesen, hogy egy-egy kéziratsírban hagyott vers miként jutott időnként (a korrek-túrapéldánnyal bizonyítható) közlés-küszöbre, meg azt, hogy a közreadás pillanatnyi szándéka ellenére az alkotás miért nem került be például a *Nyugatba* vagy éppen a készülő verseskötetbe; fel kell tární az írásra készítő gondolkodás-státust és a visz-zavonás mellett döntő (rekonstruálható) nézetgyűttest.

A vizsgálathoz a genetikus szövegkritika elveit kell alkalmazni. Nemcsak a szöve-get magát kell vizsgálni, de értelmezni kell a variánsokat, a javításokat, az ékezés, a központozás, a magán- és mássalhangzó-hosszúság módosulásait, a szövegek folya-matszerű és viszonszerű létezését, az írásképet, a lejegyzés módját, az alkotások tér-ben elfoglalt helyét, a betűalakítás szabályszerűségeit. Ki kell deríteni, hogy a három kéziratsoportot összegyűjtő ún. *Angyalos könyvben* az egyes szövegek tisztázatok-e vagy fogalmazványok, az esetleges beragasztások esetében pedig azt, hogy – az eredeti papírlap minősége, az írásképet és más külső jegyek alapján – megállapítható-e a keletkezés valóságos ideje. Csak e genetikus szövegvizsgálattól várható például, hogy feloldja a Babits által Török Sophie-nak diktált megírás-időpontok, a Szilasi Vil-mosznak mondott információk, valamint a *Babits Mihály kéziratai és levelezése*-kötetben megjelölt keletkezési dátumok belső ellentmondásait.

Kelevéz Ágnes *A keletkező szöveg esztétikája* című könyvében nem egyszerűen a kri-tikai igényű verskiadás emlegetett kötelező és tisztázó előmunkálatait végezte el. Az életmű és a korszak nagyon alapos ismeretében mindezeket túl fontos belső össze-függéseket fogalmazott meg a Babits-kutatás egésze szempontjából is. A vers-zületés(ek) rekonstrukciójával, a versek, a párhuzamosan készült novellák és tanul-mányok, valamint a későbbi alkotások összevetésével a költő esztétikai és poétikai elveinek új rétegeit és dimenzióit tárta fel.

Nagyon fontos mindenekelőtt a pályakezdés rekonstrukciója.

Babits, akinek legelső versét a családi kegyelet már az „elemista idők”-ből örizte, s aki pécsi gimnazistaként verset, novellát, drámát és regényt is írt, a századforduló költészetét „érzelgés”-nek, „nótá”-nak tekintette. Azt az általános gyakorlatot vetet-te el, amely szerint a költő a maga életét vagy a nemzethez tartozás gondolatát tematizálhatja csupán. Amikor 1900 és 1909 között verset írt, éppen ezért szerepeket vállalt. A *Paris* című vers kéziratóban például kétsornyi szöveg helyett szaggatott vonalakat tett, a lap alján pedig lejegyezte: „E két sort kihúzta a *cenzúra*.” Úgy visel-kedett, mintha nem kéziratról, hanem nyomtatott könyvről lenne szó, felépítette magában a teljes és végleges mű képzetét, hozzátette mindehhez azt is, hogy a köz-readás elképzelt időpontjában és elképzelt rendjében a *cenzúra* miként viselkedhetett volna a szöveggel szemben, még azt is megjelenítette, miként reagált volna az intéz-kedésre mint érintett költő. Másrészt pedig nagyon gondosan megtervezte azt a beszélő-pozíciót, amelyiket a versben meg akart szólaltatni. Szétválasztotta az élet-rajzi „én”-t és a lírai személyiséget, költészettani ideálja ekkor ugyanis az objektív

költészet lett. Ezt foglalta szavakba 1905 nyarán egy Juhász Gyulának írott levelében. A szakirodalom mindenképpen ebből az elkötelező eszményből indult ki, azzal együtt természetesen, hogy Rónay György, Bata Imre, mindenekelőtt pedig Rába György jelezte: „ez az objektivitás félreismerhetetlenül szubjektív” (amint Rónay György szavakba is foglalta). A kéziratot versanyag értelmezésével, a költői átalakulás szempontjából fontos alkotások datálásának a felülvizsgálatával azonban azt is nyomon lehet kísérni, mikor és miként változott a népnemzeti költészet retorizáltságát idéző élményvers az igazi költőt felmutató alkotássá, meg azt is, hogyan született egymás közvetlen közelében a [*Gólya ül a templomtornyon*] kezdetű vers és *A lírikus epilógja*. Csak az egymásmellettség megfogalmazása és a meghaladási szándék felmutatása valószínűsítheti, miként tudatosult az 1903-as versben, *A lírikus epilógjában* a viszonylagos poétikai elégtelenség érzése, hogyan fogalmazódott meg az objektív líra kívánalma 1905-ben az idézett levélben, hogyan alakult Babits kéziratában a *Versek 1903-1906. júl.* feliratú gyűjteményben az Ady-féle *Új versekkel* párhuzamosan egy teljesen más versgondolkodás. Kelevéz Ágnes ezt a folyamatot is bemutatja, sok új adattal és szemponttal egészítve ki az eddigi tudást. Ugyanakkor azt is, miként került szembe egymással a fogarasi időszak elején, tehát a *Levelek Iris koszorújából* megjelenése előtt az objektív tárgyiasság igénye és a fokozott vers-személyesség gyakorlata. A szándék és az eredmény ütközését 1909 áprilisától, az első kötet megjelenésétől számítva még valami kiegészíti. A kötet visszhangja felett érzett csalódás. A könyv ugyanis egyes fogadtatásban részesült. A neki oly fontos szekszárdi rokonok udvarias fenntartásai, Ignóus, Schöpflin, Gellért Oszkár, Kun József elragadtatott sorai mellett az *Új Idők* kritikusa, Szilágyi Géza a „lendület” hiányát, a „hidegség”-től és „szárazság”-tól „rideg” és „bágyadt” sorokat kifogásolta. Az eszménynek tekintett lírai objektivitásra törekvés, *A Holnap* antológiája, majd az első kötet fogadtatása, az 1908-as őszi és téli személyes életélménye, a *Sugár* és a *Levél Tomiból* hangszerelése, a Bergson eszméivel való találkozás együttesen belső átalakulást és versírói krízist involvált. Ennek az állapotnak a meghaladására tett kísérletet Babits 1909 ősztől. E folyamatban – mutatta be Kelevéz Ágnes az *Angyalos könyv* aprólékos elemzésével és az analógiák megfogalmazásával – az akkor már országos hírnév költő, akit néhány nap különbséggel hív meg a Lukács György és Balázs Béla „szellemi irányításá”-val induló *Renaissance*, majd az ez ellen (és a *Nyugat* ellenében is) szerveződő *Korunk* munkatársnak, egyszerre fél az elnémulástól, a meddőségtől és a tehetség gyors elvesztésétől. És az életrajzi „én”-nel szemben kimerülni látszó költészettani lehetőségtől is. Ebben a lélektani és költészettani pozícióban fordul az angol költészet, főként a Swinburne által közvetített görög irodalom és a görög mitológia felé, s ekkor kezdi fordítani Dantét is. A „könyvek sáncai mögé” bújó költő először ugyan a „közvetlen személyesség hangján szólal meg újra”, amint Kelevéz Ágnes megjegyzi, „a verset író költő és a versben megszólaló szubjektum azonos személy lesz”, ugyanakkor azonban, az elidegenítő gesztusok révén, mégsem egyszerű valomásköltészet lesz ez; a *Naiv ballada* leírás-története, az először megszületett harmadik versszak, majd a hozzáírt strófák átrendezésével kialakított végleges forma jelzi, miként alakult ki az új verseideál: az, amelyik mögött egyaránt ott van a bergsoni teremtő emlékezet, a weingeri erkölcsi emlékezet és a mindezt egységben és kívülről szemlélő lírai személyiség.

Kelevéz Ágnes az 1900 és 1916 közötti kéziratok genetikus értelmezésével, a levelezés anyagának, a költői szándék változásának pontos számbavételével, a későbbi művek tanulságainak érvényesítésével, a Babits által közreadott 1937-es versgyűjtemény perspektívájából szemlélve is érvényesen bizonyította: a XX. századi magyar líratörténet szempontjából különösen fontos a kéziratban vagy töredékben maradt versek beillesztése az életműbe, a kronologikus rendbe állított alkotásokkal egy új Babits-szövegegyüttes megjelenítése. Ez az „apparátus” azonban semmiképpen sem lesz „salakos szesz”.

(Budapest, Argumentum Kiadó, 1998)

SIPOS LAJOS

Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Levelezés Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Debreczeni Attila

Debreczeni Attila kritikai kiadása a Csokonai Vitéz Mihály összes művei közlésére vállalkozó rangos sorozat hagyományának megfelelően bocsájta közre a költő levelezését. A sajtó alá rendező a tőle megszokott filológiai pontossággal és szakértelemmel adja ki a leveleket, a sorozat első kötetében Szilágyi Ferenc által 1975-ben meghatározott textológiai elveket követve. A szövegek közlésében és az azokat kísérő jegyzetekben kiválóan hasznosítja a korábbi Csokonai-kiadások és -kutatások eredményeit. A kötet jól mutatja azt is, hogy a levelezés közreadója gyakorló oktató és kutató, aki a levelek megértéséhez szükséges ismeretanyagot világos, követhető módon, jól átlátható tagolással adja elő. Debreczeni Attila kitűnően kamatoztatja azokat a tapasztalatokat, amelyeket a Csokonai-kritikai kiadásban 1990-ben megjelent *Szép-prózai művek* sajtó alá rendezése során szerzett, valamint azt a tudást, amely a *Csokonai, az újrakezdések költője* című könyve elkészítésekor jutott birtokába. Azt sem érdektelen megjegyezni, hogy a kötet számítógépes szerkesztésének nagy szakértelmet kívánó feladatát is ő maga látta el.

A levelek a kötet egyharmadát teszik ki. A közlő a levél műfaji meghatározóit mérlegelve a formai jegyeket, a misszilis jelleget, a hitelességet és a személyes érdeket tartotta döntőnek a kiadásra kerülő levelek kiválasztásakor. A leveleket követően találjuk a sorozat hagyományainak megfelelően a *Jegyzeteket*, amelyek a levélműfajról, a korról, a Csokonai-levelek sajátosságairól, a levelezőtársakról szóló tanulmányt foglalják magukba, az egyes levelek keletkezéséről, kéziratairól, korábbi közléseiről adnak információkat, de a szövegvariánsokat is tartalmazzák, és mind a 238 levélről részletes tárgyi és nyelvi magyarázatokat adnak. A rövidítésjegyzékek, valamint a kötet végén található mutatók megkönnyítik a levelekről közölt gazdag információanyag megismerését és felhasználását.

Rendkívüli kalandra ad lehetőséget az olvasónak Csokonai Vitéz Mihály levelezésének felfedezése. Szűk tizenhárom év gazdag és változatos képe tárul fel a levélváltáson keresztül 1792 augusztusától 1805 januárjáig, amely időszak a magyar felvilágosodás egyik legmozgalmasabb korszaka. Kevés olyan értékes dokumentum maradt ránk erről a korszakról, mint a Csokonai-levelezés. Az olvasó élvezettel